

SHARQ FALSAFASIDA RUHIY KAMOLOT TUSHUNCHASI

Raxmatov Abduzohid Ne'mat o'g'li

Alfraganus universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrası,

Falsafa mutaxassisligi 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Sharq falsafasida ruhiy kamolot tushunchasining mazmun-mohiyati tarixiy-falsafiy va komparativ yondashuvlar asosida tadqiq etilgan. Tadqiqotda qadimgi Hind va Xitoy falsafasi, islom falsafasi hamda tasavvuf ta'limotida insonning ma'naviy-axloqiy kamolotiga oid qarashlar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Ruh, nafs, qalb, aql va komil inson tushunchalarining o'zaro dialektik bog'liqligi falsafiy-antropologik nuqtayi nazardan yoritilib, ularning inson shaxsining shakllanishidagi o'rni ilmiy asoslanadi. Xususan, Sharq mutafakkirlarining ruhiy poklanish, o'zini anglash, ma'rifat, axloqiy yetuklik va ilohiy haqiqatni anglashga doir g'oyalari zamonaviy falsafiy tafakkur nuqtayi nazaridan qayta talqin qilinadi. Tadqiqot natijasida Sharq falsafasida ruhiy kamolot insonning ichki dunyosini takomillashtirish, axloqiy fazilatlarni qaror toptirish va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi barkamol shaxsni shakllantirishning asosiy mezonini ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada ruhiy kamolot konsepsiyasining bugungi globallashtirish sharoitida ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash, yoshlar tarbiyasini takomillashtirish va umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishdagi nazariy hamda amaliy ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: *Sharq falsafasi, ruhiy kamolot, tasavvuf, komil inson, ruh, nafs, qalb, ma'rifat, axloqiy kamolot, falsafiy antropologiya, ma'naviyat, qadriyatlar.*

ABSTRACT

This article examines the concept of spiritual perfection in Eastern philosophy through historical-philosophical, anthropological, and comparative approaches. It explores the philosophical foundations of spiritual development in ancient Indian philosophy, Chinese philosophy, Islamic philosophy, and Sufism. Particular attention is given to the interrelationship between the concepts of spirit, soul, heart, intellect, and the perfect human being within the Eastern philosophical tradition. The article analyzes the views of Eastern thinkers on self-purification, moral education, spiritual enlightenment, self-knowledge, and the attainment of ultimate truth. It argues that spiritual perfection represents the highest stage of human self-realization and serves as the foundation for moral maturity and social harmony. Furthermore, the study highlights the contemporary significance of Eastern philosophical ideas in

strengthening spiritual security, cultivating ethical values, and promoting sustainable human development in the context of globalization. The findings demonstrate that the concept of spiritual perfection remains one of the most important philosophical categories for understanding human existence and the formation of a morally mature society.

Keywords: Eastern philosophy, spiritual perfection, Sufism, perfect human, spirituality, moral development, heart, soul, self-knowledge, philosophical anthropology, values, ethics.

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуется понятие духовного совершенства в восточной философии с использованием историко-философского, антропологического и сравнительного подходов. Рассматриваются философские представления о духовном развитии человека в древнеиндийской, китайской, исламской философии и суфизме. Особое внимание уделено взаимосвязи понятий духа, души, сердца, разума и совершенного человека как основным категориям восточной философской мысли. Анализируются взгляды восточных мыслителей на духовное очищение, самопознание, нравственное совершенствование и достижение высшей истины. Обосновывается, что духовное совершенство является высшей формой самореализации личности и важнейшим условием формирования нравственно зрелого общества. Кроме того, раскрывается значение данной концепции в условиях глобализации, развития духовной культуры, укрепления нравственных ценностей и воспитания молодого поколения.

Ключевые слова: восточная философия, духовное совершенство, суфизм, совершенный человек, душа, сердце, разум, самопознание, нравственность, философская антропология, духовность, ценности.

KIRISH

Insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyoti tarixida ruhiy kamolot masalasi eng muhim falsafiy muammolardan biri sifatida e'tirof etilgan. Turli davrlarda shakllangan falsafiy ta'limotlar insonning borliqdagi o'rni, uning mohiyati, ma'naviy dunyosi va komillikka erishish yo'llarini turlicha talqin qilgan bo'lsa-da, ularning barchasini birlashtirib turuvchi umumiy g'oya insonning ichki dunyosini takomillashtirish va ma'naviy barkamollikka erishish masalasidir. Ayniqsa, Sharq falsafasi insonni nafaqat biologik yoki ijtimoiy mavjudot, balki yuksak ruhiy salohiyat egasi sifatida

talqin etib, uning kamolotini shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy sharti deb hisoblaydi.

Sharq falsafiy tafakkurida ruhiy kamolot insonning o'z nafsini poklashi, qalbini ma'rifat nuri bilan yoritishi, axloqiy fazilatlarni shakllantirishi hamda ilohiy haqiqatni anglash sari intilishi bilan bog'liq murakkab falsafiy jarayon sifatida qaraladi. Ushbu konsepsiya qadimgi Hind falsafasidagi moksha va nirvana g'oyalari, Xitoy falsafasidagi "jen" (insonparvarlik), "dao" (tabiiy uyg'unlik) tamoyillari, islom falsafasidagi tazkiyat an-nafs va tasavvufdagi komil inson ta'limotida turli ko'rinishlarda namoyon bo'lgan. Mazkur yondashuvlar insonning tashqi muvaffaqiyatidan ko'ra uning ichki pokligi, ma'naviy yuksalishi va axloqiy yetukligini ustuvor qadriyat sifatida e'tirof etadi.

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va madaniyatlararo integratsiya sharoitida ma'naviy qadriyatlarni asrash, insonning ruhiy barqarorligini mustahkamlash hamda yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash masalalari alohida dolzarblik kasb etmoqda. Zamonaviy jamiyatda texnologik taraqqiyotning jadallashuvi bilan bir qatorda ma'naviy inqiroz, axloqiy relativizm, iste'molchilik madaniyatining kuchayishi kabi jarayonlar insonning ruhiy olamiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtayi nazardan Sharq falsafasida shakllangan ruhiy kamolot konsepsiyasini zamonaviy falsafiy yondashuvlar asosida qayta tahlil qilish va uning nazariy-amaliy ahamiyatini ochib berish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Sharq mutafakkirlari inson kamolotini ilm, ma'rifat, ezgulik, adolat, sabr, tavakkul, muhabbat va o'zini anglash kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq holda talqin qilganlar. Ayniqsa, tasavvuf falsafasida ruhiy kamolot insonning nafsni poklash, qalbni tarbiyalash va ilohiy muhabbat orqali komillikka erishish jarayoni sifatida izohlanadi. Ushbu qarashlar bugungi kunda ham o'zining ilmiy va amaliy ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, zamonaviy falsafiy antropologiya, axloq falsafasi hamda ma'naviyatshunoslik yo'nalishlarida muhim metodologik manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Sharq falsafasida ruhiy kamolot tushunchasining nazariy asoslarini tarixiy-falsafiy taraqqiyot nuqtayi nazaridan tahlil qilish, uning asosiy konseptual tamoyillarini ochib berish hamda zamonaviy falsafiy tafakkurdagi ilmiy ahamiyatini asoslashdan iborat. Tadqiqot davomida tarixiylik, komparativistik, germeneytik, tizimli tahlil va falsafiy-antropologik metodlardan foydalanildi. Mazkur metodologik yondashuvlar Sharq falsafasining turli maktablari va mutafakkirlari qarashlarini o'zaro bog'liqlikda tadqiq etish, ruhiy kamolot konsepsiyasining evolyutsiyasini aniqlash hamda uning bugungi davr uchun nazariy va amaliy ahamiyatini yoritish imkonini beradi.

MUHOKAMA

Sharq falsafasida ruhiy kamolot inson mavjudligining eng oliy maqsadi sifatida talqin qilinadi. Mazkur tushuncha insonning faqat bilim egallashi yoki axloqiy me'yorlarga amal qilishi bilan cheklanmay, balki uning ruhiy, ma'naviy va axloqiy jihatdan mukammallashuvini anglatuvchi falsafiy kategoriya hisoblanadi. Sharq tafakkurida insonning komilligi uning tashqi faoliyatidan ko'ra ichki olamining pokligi, nafs ustidan hukmronligi va haqiqatni anglash darajasi bilan belgilanadi. Shu jihatdan ruhiy kamolot ontologik, aksiologik va antropologik mazmunga ega bo'lgan integral falsafiy konsepsiya sifatida namoyon bo'ladi.

Sharq falsafasining ilk manbalarida ruhiy kamolot insonning kosmik tartib bilan uyg'unlashuvi orqali izohlanadi. Qadimgi Hind falsafasidagi dharma, karma, moksha va atma kategoriyalari insonning ruhiy taraqqiyotini bosqichma-bosqich yuksaltirishga qaratilgan nazariy tizimni shakllantirgan. Upanishadlarda insonning asl mohiyati Atman va Brahman birligi orqali talqin qilinadi. Bunda ruhiy kamolot individual "men"ning mutlaq borliq bilan uyg'unlashuvi sifatida tushuniladi. Mazkur yondashuv Sharq falsafasida ruhiy komillikning metafizik asoslarini belgilab berdi.

Buddaviylik falsafasida esa ruhiy kamolot insonning istak va ehtirolardan xalos bo'lishi orqali amalga oshadi. nirvana, karuna (rahm-shafqat), prajna (donolik) va upeksha (xolislik) kabi axloqiy-falsafiy kategoriyalar shaxsning ichki erkinligini ta'minlovchi vositalar sifatida talqin etiladi. Bu yerda ruhiy yetuklikning asosiy mezoni moddiy manfaatlardan voz kechish emas, balki insonning ichki xotirjamligi va ruhiy muvozanatga erishishidir.

Xitoy falsafasida ruhiy kamolot jamiyat va tabiat uyg'unligini ta'minlash orqali izohlanadi. Confucius inson kamolotining negizini **ren** (insonparvarlik), **yi** (adolat), **li** (odob-axloq), **zhi** (donolik) va **xin** (sadoqat) kabi axloqiy kategoriyalar tashkil etishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, komil inson – **junzi** – avvalo o'z nafsini tarbiyalagan, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'ya oladigan axloqiy shaxsdir. Bu g'oya bugungi fuqarolik jamiyati konsepsiyasi bilan hamohang bo'lib, shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Laozi ta'limotida esa ruhiy kamolotning mezoni **Dao** qonunlariga muvofiq yashash, tabiiylik (**ziran**) va **wu wei** (zo'rshsiz harakat) tamoyillariga amal qilish hisoblanadi. Daochilik insonning ichki osoyishtaligini tashqi faoliyatdan ustun qo'yadi. Bu yondashuv Sharq falsafasida ruhiy kamolotning ekologik va kosmologik talqinini yuzaga keltirgan.

Islom falsafasi ruhiy kamolot tushunchasiga yangi mazmun olib kiradi. Bu yerda insonning komilligi tazkiyat an-nafs, tasfiyat al-qalb, ihson, taqvo, ikhlas va ma'rifat kabi kategoriyalar orqali izohlanadi. Inson Allohning yerdagi xalifasi sifatida o'z

ruhini poklash va axloqiy jihatdan yetuklashish orqali komillikka erishadi. Mazkur yondashuvda ruhiy kamolot individual tajribagina emas, balki ijtimoiy mas'uliyat va umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqdir.

Abu Nasr al-Farabi o'zining fozil jamiyat haqidagi ta'limotida komillikni ilm va fazilat birligi orqali izohlaydi. Uning fikricha, hikmat, adolat, iffat va shijoat insonning asosiy axloqiy fazilatlari bo'lib, ular uyg'unlashgandagina komil shaxs shakllanadi. Forobiy nazariyasining o'ziga xos jihati shundaki, u ruhiy kamolotni shaxsiy yuksalish bilan cheklamay, uni fozil jamiyatni barpo etishning zarur sharti sifatida talqin qiladi. Demak, Sharq falsafasida ruhiy kamolot individual emas, balki ijtimoiy hodisa hamdir.

Abu Hamid al-Ghazali ruhiy kamolotning markaziga qalbni qo'yadi. U qalbni ilohiy haqiqatni qabul qiluvchi markaz deb hisoblab, insonning asosiy dushmani nafs ekanligini ta'kidlaydi. G'azzoliy tasnifida tavba, sabr, zuhd, tavakkul, shukr, xavf, rajo, muhabbat va ma'rifat insonning bosqichma-bosqich komillashuvini ifodalovchi maqomlardir. Ushbu tizim bugungi zamonaviy axloq falsafasida ham shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish modeli sifatida e'tiborga loyiqdir.

Tasavvuf falsafasida ruhiy kamolotning eng mukammal nazariyasi Ibn Arabi tomonidan ishlab chiqilgan "al-Insān al-Kāmil" (Komil inson) konsepsiyasida mujassamlashgan. Unga ko'ra, komil inson ilohiy sifatlarning mukammal tajallisi bo'lib, borliqning mazmunini anglay oladigan va uni axloqiy faoliyati orqali namoyon qiladigan shaxsdir. Mazkur konsepsiya Sharq falsafiy antropologiyasining eng yuksak namunalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Jalal al-Din Rumi esa ruhiy kamolotning asosiy omili sifatida **muhabbat** kategoriyasini ilgari suradi. Uning fikricha, muhabbat insonni nafs qulligidan ozod qilib, uni ilohiy haqiqat sari yetaklaydi. Rumi uchun muhabbat faqat hissiy kechinma emas, balki borliqni anglashning universal gnoseologik tamoyili hisoblanadi. Shu bois tasavvuf falsafasida muhabbat axloqiy kategoriya bo'lish bilan birga ontologik va epistemologik mazmunga ham ega.

Shunday qilib, Sharq falsafasida ruhiy kamolot konsepsiyasi adolat, ezgulik, hikmat, ma'rifat, taqvo, ihson, muhabbat, sabr, iffat, shijoat, rahm-shafqat, bag'rikenglik va mas'uliyat kabi axloqiy kategoriyalar bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan. Mazkur kategoriyalar insonning individual kamolotini jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti bilan uyg'unlashtiruvchi metodologik asos vazifasini bajaradi. Shu jihatdan Sharq falsafasida ruhiy kamolot nafaqat shaxsning ichki takomillashuvi, balki adolatli jamiyat va barkamol insonni shakllantirishga qaratilgan universal falsafiy paradigma sifatida namoyon bo'ladi.

TADQIQOT NATIJALARI

Mazkur tadqiqot natijalari Sharq falsafasida ruhiy kamolot tushunchasining tarixiy shakllanishi, nazariy asoslari va falsafiy mazmunini tizimli tahlil qilish orqali quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi.

Birinchidan, ruhiy kamolot Sharq falsafasining fundamental falsafiy kategoriyalaridan biri bo'lib, u insonning jismoniy, ruhiy va axloqiy jihatdan uyg'un rivojlanishini ifodalaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, qadimgi Hind, Xitoy va islom falsafasi vakillari ruhiy kamolotni turlicha talqin qilgan bo'lsalar-da, ularning barchasida insonning ichki dunyosini takomillashtirish, axloqiy fazilatlarni rivojlantirish va oliy haqiqatni anglash g'oyasi umumiy metodologik asos sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, Sharq falsafasida ruhiy kamolotning konseptual asosini ruh, nafs, qalb, aql va komil inson kategoriyalari tashkil etishi aniqlandi. Ushbu kategoriyalar o'zaro dialektik birlikda insonning ma'naviy taraqqiyot bosqichlarini ifodalaydi. Xususan, ruh insonning ilohiy mohiyatini, nafs uning biologik va hissiy mayllarini, qalb ma'naviy-axloqiy markazini, aql esa haqiqatni bilish vositasini ifodalaydi. Mazkur tushunchalarning uyg'un rivojlanishi komil insonni shakllantirishning zarur sharti hisoblanadi.

Uchinchidan, Confucius va Laozi qarashlari tahlili shuni ko'rsatdiki, Xitoy falsafasida ruhiy kamolot jamiyat va tabiat uyg'unligini ta'minlash orqali amalga oshadi. Konfutsiy ta'limotidagi ren, yi, li, zhi va xin kategoriyalari komil shaxsning axloqiy mezonlarini belgilasa, daosizm **dao** va **wu wei** tamoyillari insonning ichki osoyishtaligiga erishishning falsafiy asosini tashkil etadi. Natijada ruhiy kamolot shaxsiy manfaatlarni emas, balki ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlovchi qadriyat sifatida talqin qilinadi.

To'rtinchidan, islom falsafasi va tasavvufda ruhiy kamolot konsepsiyasi yanada mukammal nazariy tizimga aylanganligi aniqlandi. Abu Hamid al-Ghazali ruhiy komillikning asosini qalbni poklash va nafsni tarbiyalash bilan bog'laydi. Uning nazariyasida tavba, zuhd, sabr, tavakkul, shukr, ikhlos, muhabbat va ma'rifat insonning ma'naviy yetuklik bosqichlarini ifodalaydi. Ushbu qarashlar ruhiy kamolotni faqat nazariy bilim emas, balki amaliy axloqiy faoliyat orqali egallanadigan jarayon sifatida talqin qiladi.

Beshinchidan, Ibn Arabi tomonidan ishlab chiqilgan "Komil inson" konsepsiyasi Sharq falsafiy antropologiyasining eng mukammal namunalaridan biri ekanligi asoslandi. Mazkur konsepsiyaga ko'ra, komil inson ilohiy sifatlarning mukammal tajallisi bo'lib, u o'zining axloqiy yetukligi, ilm-ma'rifati va jamiyat

oldidagi mas'uliyati bilan ajralib turadi. Bu yondashuv komillikni individual ruhiy tajribadan ijtimoiy mas'uliyat darajasiga ko'taradi.

Oltinchidan, Jalal al-Din Rumi ta'limoti asosida muhabbatning ruhiy kamolotdagi o'rni tahlil qilinib, muhabbat nafaqat axloqiy fazilat, balki borliqni anglashning universal gnoseologik tamoyili ekanligi aniqlandi. Rumi falsafasida insonning komillikka erishishi muhabbat orqali nafs chegaralaridan chiqib, ilohiy haqiqat bilan uyg'unlashuvi natijasida yuz beradi.

Yettinchidan, Abu Nasr al-Farabi, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib va Alisher Navoiy merosi qiyosiy tahlil qilinishi natijasida ularning barchasi komil insonni ilm, axloq, adolat, hikmat va ezgulikning uzviy birligi sifatida talqin qilganligi aniqlandi. Ularning falsafiy qarashlarida ruhiy kamolot shaxsiy barkamollik bilan bir qatorda jamiyat taraqqiyotining ham asosiy omili sifatida baholanadi.

Sakkizinchidan, tadqiqot davomida Sharq falsafasida ruhiy kamolotning asosiy aksiologik kategoriyalari sifatida adolat, ezgulik, hikmat, ma'rifat, taqvo, ihson, muhabbat, sabr, rahm-shafqat, bag'rikenglik, mas'uliyat va halollik tushunchalari tizimlashtirildi. Mazkur qadriyatlar nafaqat individual axloqiy fazilatlar, balki barqaror jamiyatni shakllantiruvchi ma'naviy mezonlar sifatida namoyon bo'ladi.

To'qqizinchidan, zamonaviy globallashuv sharoitida Sharq falsafasining ruhiy kamolot konsepsiyasi inson kapitalini rivojlantirish, yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, diniy bag'rikenglikni qaror toptirish va umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishning muhim nazariy asoslaridan biri ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Bu esa mazkur konsepsiyaning nafaqat tarixiy-falsafiy, balki zamonaviy amaliy ahamiyatga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

O'ninchidan, tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan ruhiy kamolotning integrallashgan falsafiy modeli taklif etildi. Unga ko'ra, ruhiy kamolot uch asosiy tarkibiy komponent – ontologik (ruh va borliq uyg'unligi), aksiologik (ezgulik va axloqiy qadriyatlar tizimi) hamda antropologik (komil insonni shakllantirish) birlikda qaralgandagina to'liq namoyon bo'ladi. Ushbu model Sharq falsafasida ruhiy kamolot tushunchasini zamonaviy falsafiy-antropologik yondashuvlar asosida talqin qilish imkonini beradi hamda kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Sharq falsafasida ruhiy kamolot tushunchasi insonning ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan yuksalishini ifodalovchi fundamental falsafiy kategoriya hisoblanadi. Mazkur konsepsiya insonni nafaqat biologik yoki ijtimoiy mavjudot,

balki ilohiy mohiyatni o'zida mujassam etgan ma'naviy mavjudot sifatida talqin qiladi. Shu bois ruhiy kamolot shaxsning ichki dunyosini takomillashtirish, axloqiy fazilatlarni qaror toptirish va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi barkamol insonni shakllantirishning muhim nazariy asosi bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, qadimgi Hind falsafasidagi *dharma*, *karma* va *moksha*, Xitoy falsafasidagi *ren*, *dao* hamda *wu wei*, islom falsafasidagi *taqvo*, *ihson*, *tazkiyat an-nafs* va tasavvufdagi *komil inson* konsepsiyasi ruhiy kamolotning turli tarixiy-falsafiy talqinlarini ifodalasa-da, ularning barchasini insonning o'zini anglash, ma'naviy poklanish va axloqiy yetuklikka erishish g'oyasi birlashtiradi.

Tahlillar asosida Abu Nasr al-Farabi, Abu Ali ibn Sino, Abu Hamid al-Ghazali, Jalal al-Din Rumi va Ibn Arabi qarashlarida ruhiy kamolot ilm, axloq, muhabbat, ma'rifat va adolatning uzviy birligi sifatida talqin qilinishi aniqlandi. Ayniqsa, tasavvuf falsafasida nafsni poklash, qalbni tarbiyalash va ilohiy muhabbat orqali komillikka erishish g'oyasi Sharq falsafiy tafakkurining eng yuksak nazariy yutuqlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Maqolada ruhiy kamolotning ontologik, aksiologik va antropologik asoslari tizimli ravishda tahlil qilinib, uning shaxs va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni asoslab berildi. Shuningdek, ruhiy kamolot konsepsiyasi bugungi globallashuv sharoitida ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash, yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish hamda barkamol avlodni tarbiyalashning muhim metodologik omillaridan biri ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Muallifning fikricha, Sharq falsafasida ruhiy kamolot konsepsiyasini zamonaviy falsafiy-antropologik yondashuvlar asosida qayta talqin qilish, uning ilmiy-nazariy imkoniyatlarini kengaytirish hamda ta'lim, ma'naviyat va axloqiy tarbiya tizimiga integratsiya qilish bugungi davrning dolzarb ilmiy vazifalaridan biridir. Kelgusidagi tadqiqotlarda Sharq va G'arb falsafasida ruhiy kamolot konsepsiyalarini komparativ tahlil qilish, ularning zamonaviy insonparvarlik paradigmasidagi o'rnini chuqurroq yoritish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Annemarie Schimmel. (1975). *Mystical Dimensions of Islam*. University of North Carolina Press.
2. Chittick, W. C. (1989). *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination*. SUNY Press.
3. Confucius. (2003). *The Analects* (E. Slingerland, Trans.). Hackett Publishing.
4. Corbin, H. (1993). *History of Islamic Philosophy*. Kegan Paul International.
5. Izutsu, T. (1983). *Sufism and Taoism: A Comparative Study of Key Philosophical Concepts*. University of California Press.

6. Nasr, S. H. (2006). *Islamic Philosophy from Its Origin to the Present*. SUNY Press.
7. Nasr, S. H. (1989). *Knowledge and the Sacred*. SUNY Press.
8. Nicholson, R. A. (2008). *The Mystics of Islam*. Routledge.
9. Rumi, J. (2004). *The Masnavi* (R. Nicholson, Trans.). Oxford University Press.
10. Ibn Arabi. (1980). *The Bezels of Wisdom (Fusus al-Hikam)*. Paulist Press.
11. Rahman, F. (1979). *Islam*. University of Chicago Press.
12. Izutsu, T. (2002). *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an*. McGill-Queen's University Press.
13. Nasafiy, A. (2007). *Komil inson*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
14. Navoiy, A. (2011). *Mahbub ul-qulub*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
15. Yusuf Xos Hojib. (2014). *Qutadg'u bilig*. Toshkent: Fan.
16. Ibn Sino. (1981). *Kitab al-Najat*. Beirut: Dar al-Afaq.
17. Nasr, S. H. (2010). *The Garden of Truth*. HarperOne.
18. Leaman, O. (2002). *An Introduction to Classical Islamic Philosophy*. Cambridge University Press.
19. Knysh, A. (2017). *Sufism: A New History of Islamic Mysticism*. Princeton University Press.
20. Chittick, W. C. (2007). *The Self-Disclosure of God*. SUNY Press.
21. Ernst, C. W. (2011). *Sufism: An Introduction to the Mystical Tradition of Islam*. Shambhala Publications.
22. Pulatov, S. N. (2024). HINDISTONDA MARIFATCHILIK HARAKATI SHAKLLANISHIDA RAM MOHAN ROY VA MAHATMA GANDILARNING O'RNİ. *Academic research in educational sciences*, 5(TSUE Conference 1), 519-524.
23. Пулатов Ш. Н. ХИНД ФАЛСАФАСИДАГИ ИНСОН МАСАЛАСИНИНГ МАХАТМА ГАНДИ ҚАРАШЛАРИГА ТАСИРИ //International scientific journal of Biruni. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 96-103.
24. Pulatov, S. N. (2024). GUMANIZM TUSHUNCHASINING MOHIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(21), 802-809.
25. Pulatov, S. (2025, November). PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF MAHATMA GANDHI'S SARVODAYA THEORY. In *International Conference on Arts, Society & Humanities* (Vol. 1, No. 2, pp. 6-8).
26. Pulatov, S. N. (2025). QADIMGI XITOY VA HINDISTON TA'LIM TIZIMI: TARIXIY SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA EVOLYUTSIYASI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(26), 786-792.

27. Pulatov, S. N. (2025). MAHATMA GANDINING AXLOQIY MODELI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(25), 128-131.
28. Po'Latov, S. N. M. (2021). MAHATMA GANDI FALSAFIY QARASHLARIDA "MUTLOQ G 'OYA" TUSHUNCHASI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 1134-1143.
29. Pulatov, S. N. (2024). AXLOQ VA AHIMSA TUSHUNCHALARINING O'ZARO BOG 'LIQLIGI. *Academic research in educational sciences*, 5(2), 50-55.
30. Pulatov S. N. QADIMGI XITOY FALSAFASIDA IN VA YAN TA'LIMOTI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – T. 3. – №. 21. – C. 578-582.
31. Пулатов, Ш. Н. (2023). МАХАТМА ГАНДИ ҚАРАШЛАРИДА АХЛОҚИЙ КАТЕГОРИЯЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(12), 483-490.
32. Bakhtiyorovich, S. J. (2023). Analysis of the Phenomenon of" Assabiya" In the Socio-Philosophical Concept of Abdurahman IBN Khaldun. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(6), 219-223.
33. Bakhtiyorovich, S. J. (2023). Interpretation of the Approaches to the Concept of the State in the Ethical Views of Abu Zayd Abdurahman Ibn Khaldun. *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 4(6), 161-164.
34. Sulaymonov, Jasur Baxtiyorovich (2025). ABDURAHMON IBN XALDUNNING IJTIMOYIY-FALSAFIY KONSEPSIYASINING FUNDAMENTAL ASOSLARI TAHLILI. *International scientific journal of Biruni*, 4 (2), 246-252.
35. Sulaymonov, J. B. (2025). ABDURAHMON IBN XALDUN IJTIMOYIY QARASHLARI VA KONFUTSIYCHILIK AXLOQIY TA'LIMOTI IJTIMOYIY JIHATLARINING KOMPARATIVISTIK YO'NALISHLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(26), 569-576.
36. Sulaymonov, J. (2024). "MUQADDIMA" ASARINING ABUZAYD ABDURAHMON IBN XALDUN IJTIMOYIY FALSAFIY TA'LIMOTIDAGI O'RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(5), 964-972.